

MODERN-GELENEKSEL AYRIMININ BİLGİ-İKTİDAR İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLİŞİ

Adnan ÇETİN - İbrahim YÜCEDAĞ

Araş. Görevlileri, Mardin Artuklu Üniv. Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet

Modernlik, kökenleri özellikle Aydınlanma dönemi düşün dünyasına dayanan, sanayileşme, coğrafi keşifler gibi bir dizi dönüşümün eşlik ettiği bir sürece işaret etmektedir. Yüzyılları alan gelişme seyri içinde kendini sürekli olarak yenileyen ya da yenilemeye çalışan bir düşün sistemi olarak ortaya çıkmıştır. Modernliğin neliği ve özellikle dayandığı temel olan toplum dikotomileri birçok düşün adamı tarafından teorize edilmeye çalışılmıştır. A. Comte, E. Durkheim, F. Tönnies gibi düşünürler toplumları belirli özelliklerden hareketle ikili bir sınıflamaya tabi tutmuştur. Sınıflama yapılması toplumlar arasında doğal olarak ileri-geri, gelişmiş-gelişmemiş gibi bazı ayrımların da ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Dolayısıyla buradaki temel sorunsal, bu tür ayrımların dayandığı bilimsel bilginin ideolojik kaygılarla değerlendirilip değerlendirilmediğidir. Çalışmamızda, modern toplum paradigmasının dayandığı sınıflandırmanın bilgi temelli olarak egemenlik bağlamında kullanıldığı ve bilginin Batılı egemen toplumlar tarafından bu egemenliklerini temellendirmede işlev gördüğü ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Modern, Geleneksel, Bilgi, Egemenlik.

Abstract

The Evaluation of the Differentiation of Modern and Traditional on the Basis of Knowledge and Rulership

Modernity signifies a process along with a number of transformations whose roots are especially based on world of ideas in Enlightenment period, Industrialization, and geographical explorations. It appeared as an idea system renewing or trying to renew itself in a development process taking up centuries. Being the basis of modernity, societal dichotomies are tried to be theorized by a number of men of letters. Thinkers such as Comte, Durkheim, and Tönnies subjected the societies to a binary classification in terms of certain features of societies. The classification became a source for the naturally appeared segregations among societies such as forward-backward, developed-undeveloped. Hence, the basic problematique in here is whether scientific knowledge-the basis of such differentiations-is evaluated with ideological anxieties or not. In our study, it is argued that the classification based on the paradigm of modern society is used-in knowledge oriented way- in the context of sovereignty and knowledge is used by western sovereign societies to base their sovereignties with knowledge.

86

Mukaddime,
Sayı 1, 2010

Keywords: Modern, Traditional, Knowledge, Rulership.

Kurte

Nîrxandina Cudayîya Nûjen-Kevneşopî di Konteksta Têkilîya Agahî-Desthilatdarîyê de

Nûjenbûn ew babet e, ku rehên wê bi taybetî digihîjin dinya ramanî ya dema Ronîbûnê û bi guhartoyên wekî pêvajoya pişesazîbûn û kifşên erdnîgarî ve girêdaye. Wekî sistemeke wisa, ku di derava bi sedalan didome de xwe her car nû dike yan hewl dide ku nû bike derketiye holê. Gellek feylesof û zana xwestine ku çî'îya wê û bi taybetî jî dîkonomîyên civakê ya ku bingeha wê bi xwe ye teorîze bikin. Zanayên wekî A. Comte, E. Durkheim, F. Tönnies civakan, bi alîkarîya çend taybetmendîyan û bi awayê dumend senifandine. Senifandin, tabî, bûye sedemê duşeqkirina civakan wekî pêşketî-paşketî, pêşdeçuyî-pêşdencûyî. Lewra gelşeyîya bingehîn a li vir, agahîya zanîstî ku kanîya veqetên wisa ye, bi awayekî îdeolojîk tê nîrxandin yan na ye. Di xebata me de hatîye îdîa kirin ku senifandina ku paradîgmaya civaka nûjen bi xwe ye, di çarçûwa

serdestîyê de hatîye bikaranîn û agahî ji alîyê civakên serdest ên Rojavayî ve ji bo sazkirina vê serdestîya wan wek erkekê tê bikaranîn.

Peyvên Sereke: Nûjen, Kevneşopî, Agahî, Serdestî.

چکیده

نقد انفصال مدرن و سنتی در مواجهه اطلاع و اقتدار

ریشه های مدرنیسم خصوصاً به دوران روشنائی بر می گردد. مدرنیسم با صنعتی شدن و اکتشافات جغرافیایی همیشه همراه بوده است. چگونگی مدرنیسم و خصوصاً ضدیت اجتماعی آن از طرف بسیاری از علما تئوریزه و بناگذاری شده است. متفکران مثل آ.کمت، ا. دورکیم، ف. تونیس جامعه را از بعضی نقاط، دوگانه تقسیم بندی می کرده اند. در این مقاله نظریه جامعه مدرن که بر تصنیف علم مستند است مورد بررسی شده است.

کلمات راهنما: مدرن، سنتی، اطلاع، حاکمیت.

الملخص

تقييم انفصال التقليدية و الحديثة في سياق علاقة المعرفة و القوة

الحدثاء تشير إلى عملية يستند مبدئها خاصة على عالم الفكري في فترة التنوير و يرافقها سلسلة من التحولات كالتصنيع والاكتشافات الجغرافية. برز كنظام فكري يحدد او يحاول ان يحدد نفسه في أثناء قرون من التنمية. و قد اراد كثير من المتفكرين ان يبين او يطرخوا ما هي الحدثاء و خاصة تصنيفها الثنائي الذي يعتمد على المجتمع. فتعرض المجتمعات الى تصنيف ثنائي من قبل متفكرين كأكوسته كومتة و اميله دوركهايم و فردينند تونيس استنادا إلى خصائص معينة. فهذا التصنيف كان مصدرا لظهور بعض التمييزات بين المجتمعات بالطبع كالمقدم و المتخلف و المتطور و غير متطور. ونتيجة لذلك المشكلة الأساسية هنا هل تستند مثل هذه التمييزات على معرفة علمية متعلقة بمخاوف أيديولوجية. في دراستنا افدنا بأن هذا التصنيف على نموذج للمجتمع الحديث استخدم كقاعدة عامة في سياق ا لسيادة و ان المعلومات استخدمت لاستناد سيادت المجتمعات المسيطرة الغرب

الكلمات الأساسية : الحديث، التقليدي، المعرفة، السيطرة

Giriş

İçinde yaşadığımız yüzyıl da dâhil olmak üzere, sosyal bilimlerde en çok tartışılan konuların başında modern ve geleneksel toplum karşılaştırmaları gelmektedir. Konuya yüklenen anlamlar bağlamında birçok düşün adamı bu konuya kafa yormuştur. Tartışmaların temelini modern ve geleneksel ayırımının bilgi düzeyindeki temellerinin neler olduğu ve aslında böyle bir ayırımın nedenleri oluşturmuştur. Yani, modern olarak nitelendirilen toplumlar modern olmayan toplumları neden geleneksel ya da modern dışı olarak değerlendirme yoluna gitmiştir.

Toplumların değişim süreçleri ve toplumsal yapılanmaları birbirinden farklılıklar göstermiştir. Kimi toplumlar sanayileşmişken kimileri henüz tarım ekonomisine dayalı bir sosyal yapılanma içerisindedir. Bu farklılığın birçok temel değişkeni olduğu muhakkaktır. Sözgelimi, sanayileşen Avrupa/Batı, sanayileşmesine zemin hazırlayacak hammadde birikimi yapmış ve yeni tüketim alanları bularak sanayileşmiştir. Yeni kıtaları keşfetmiş, altın ve gümüş stoklarına önem vererek kaynak birikimini yeteri düzeye ulaştırmıştır. Bunda Batılı toplumların dünya görüşü önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü gerekli alt yapıyı oluşturmak için dünyanın farklı yerlerini 'keşfedecek', buraları sömürgeleştirecek ya da Batılı terminolojiyle bu toplumları geleneklerden kurtararak 'modern'leştirecektir.

88

Mukaddime,
Sayı 1, 2010

Modernlik, zamana ilişkin bir tanımlamayı içerisinde barındırır. Yani, zamanla alakalı ve zamana ilişkin bir kavramdır modern (Özgiraz, 2006, s.14). Ahmet Demirhan'ın da ifade ettiği gibi modernlik, "günümüze ait bir dönemi kendisinden kalkarak tanımlama çabasında olduğumuz bir bilinç durumudur. İçinde yaşanan zamanı teşhis etmeye yönelik bir hareket içindedir bu bilinç. Bu anlamıyla modernlik tarihsel olanın karşıtı olarak değerlendirilebilir" (2004, s. 26). Modernlik, Marshall Berman (2009, s. 27) tarafından dünyanın her köşesindeki insanlarca paylaşılan deneyimler yığını olarak nitelendirilse de, modernliğin kökenleri incelendiğinde işin hiç de böyle olmadığı anlaşılır. Çünkü sosyal teoriler, modeller, paradigmlar, Weberci bir tanımlamayla, yaşam dünyalarından, toplumsal yapılardan bağımsız değildirler. Varolan koşulların etkisiyle biçimlenir ve aynı şekilde diğer sosyal yapıları da etkiler. Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken modern ve geleneksel toplum ayrımları uzun bir tarihsel sürece sahiptir. Ancak bu süreçte hâkim dünya görüşü sömürü, egemenlik ve bilginin bu doğrultuda kullanılmasına yöneliktir.

Modernliğin Tarihsel Kökenleri

Modernliğin kökenleri konusunda birçok görüş vardır. Yani henüz tarihsel kökeni ile ilgili tam bir mutabakat sağlanamamıştır. “Bir kısım düşün adamı modernliğin başlangıç dönemi olarak Amerika’nın bulunuşu, Rönesans ve Reform Hareketleri’ni gösterirken, bazıları modernliğin İtalya’da inşa edildiğini vurgular. Bunların yanında modernliğin 16. ve 17. yüzyıllarda oluşmaya başladığını ileri sürenler ile modernliğin burjuvazinin ortaya çıkışıyla belirgin bir görünüm kazandığını iddia edenler de vardır. Ayrıca bir grup düşün adamı ise, teknik ve sanayi alanında bir devrimin gerçekleştiği 17. yüzyılın bilimsel ve felsefesal devrimlerinin modernliğin şekilleniminde önemli ölçüde yer tuttuğunu söylerler” (Kızılçelik, 2003, s. 97).

Bir başka grup bilim insanı “modernitenin başlangıcını 1436 yılıyla, Gutenberg’in oynar matbaayı icadıyla, bazıları 1520 yılıyla ve Luther’in kilise otoritelerine isyanıyla, başkaları 1648 yılı ve Otuz Yıl Savaşları’nın sona ermesiyle; bazıları 1776 Amerikan ya da 1789 Fransız devrimiyle tarihler” (Toulmin, 2002, s. 13). Ancak modernliğin temelinde Aydınlanma hareketinin olduğu genel olarak kabul edilen bir görüştür (Bkz. Kızılçelik, 1996, Kızılçelik, 2000).

‘Modo’dan (son zamanlar, tam şimdi) gelen modernus, hodiernus (hodie’den, ‘bugün’) modelinden hareketle Latince’de yaratılmış bir sözcüktür (Kumar, 2004, s. 88). İlk olarak İsa’dan sonra 5. yüzyılda kullanılmıştır. 5. yüzyılda Roma’nın Hristiyanlığı benimsemesiyle kendini pagan dönemden ayırmak için kullanılmıştır (Demirhan, 2004, s.26).

Modernin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı konusunda neredeyse yüzlerce tanımlama mevcuttur. A. Giddens, modernliği şu şekilde tanımlamıştır: “On yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eden” bir düşün sistemidir (2004, s. 19). S. N. Eisenstadt’a göre ise, “on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen ve sonra diğer Avrupa ülkelerine, ardından da on dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda Güney Amerika, Asya ve Afrika kıtalarının yayılan bir süreçtir” (2007, s. 11).

Yukarıdaki tanımlamalarda dikkat çekici nokta modernliğin sürekli olarak Avrupa merkezli tanımlanmasıdır. Yani, modernlik Batının tarihsel süreçlerinden kaynaklı olarak ortaya çıkan bir değişim ve dönüşümler zinciriyle gerçekleşmiştir. Merkeze Batı’nın alınması, tüm

tanımlamaların da bu ekseninde yapılmasına neden olmuştur. Uzun yıllar kaynak aktarımını gerçekleştirmiş olan Batı, artık dünyanın geri kalanına yayılma isteği duymuştur. Bu yayılma sürecini ise yine bilgi sayesinde yapacaktır. Özellikle son yüzyılda bilgi ve sistemli yapılanması olan bilimin bu amaçla kullanıldığını görmekteyiz. Sosyolojinin kurucu babalarının neredeyse tamamı isteyerek ya da istemeyerek bu amaca hizmet etmiştir. Bilginin egemenlik aracı olarak işlev görmesine yaptıkları toplum dikotomileri aracılığıyla önemli katkılar sunmuşlardır. İleride bu konuya değineceğiz.

Modernliğin kuram haline gelmesi, bilimsel temelinin oluşması, yani modernleşme ise, 19. ve 20. yüzyılı bulmuştur. Bu dönemde Batı elde ettiği teknik ve ekonomik üstünlükle dünyanın her yerine yayılmak istemiştir. Özellikle 19. yüzyıl Batı'nın üstünlüğüne dayalı ideolojilerin yaygınlaştığı bir döneme denk gelmiştir (Sezer, 2006). Batının dünya egemenliğine soyunması, Batı-dışı toplumlara yönelik açıklamaların da yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu dönemde Batı, kendi dışındaki toplumlara tanımak ve sömürgeleştirmek için yoğun çaba sarfetmiştir. Bunu yapabilmek için ise, bilgiyi kullanmıştır. Artık dünya Batı merkezli tanımlama ve bilgi sistemleri ile anlam kazanmaktadır. Bilginin Batı-dışı toplumlara sömürgeleştirmek için kullanımı bu dönemle en üst seviyeye ulaşmıştır. F. Bacon'ın bilgiyi 'güç' olarak nitelenmesiyle doğadan da öte diğer toplumlara hükmetmeyi hedefleyen Batı, kendi dışındaki toplumlara geleneksel etiketiyle nitelendirerek sömürüyü haklılaştıran bir bilgi sistemi oluşturmuştur. Bu nedenle de kendisini modern, kendi dışındaki toplumlara ise, geleneksel/barbar/ilkel olarak nitelendirmiştir.

Batı'nın geçirdiği dönüşümler kendisine önemli ayrıcalıklar sağlamıştır. Aydınlanmasını yaşamış, sanayi devrimini gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla bu dönüşüm ve değişimleri istediği yöne doğru kanalize etmek istemiştir. Bunun yapılabileceği tek alanın ise, bilgi aracılığıyla olduğunun farkındadır. Bilginin toplumsal yapıdaki önemine bağlı olarak da bazı bilim dallarının temelleri atılmıştır. Bu bağlamda genelde sosyal bilimler özelde de sosyoloji, 19. yüzyılın sosyal şartlarından doğmuştur (Wallerstein, 2003, s. 17). Daha doğrusu Avrupa merkezci bir toplumun sorunlarına çözüm üretme amacıyla ortaya çıkmıştır. Var olan toplumsal sorunlara üretilecek çözümler için yeni bir terminoloji oluşturulmuştur. Yani, sorunların çözümünü sağlayacak yeni kavramlar meydana getirilmiştir. Avrupa toplumlara bu kavramlardan hareketle sosyal gerçekliklerin anlaşılmasını sağlayacak bilim dallarının temellerini atmıştır. Bu çaba, kavramsal düzeyde yeni açılımlarla birlikte gelişme göstermiştir. Açılımların en önemli örneği ise, geleneksel/modern/mo-

derlik/modernleşme kavramlarıdır. Batı hemen her alanda elde ettiği üstünlüğü bilgi alanında da kullanmaktan geri kalmamıştır. Egemen yönetimlerin ilgi odağı haline gelen bilgi ve bilim artık Batı'nın hâkimiyetine koşulmuştur.

Yukarıda saydığımız kavramlar, yoğun olarak 1950'lerden sonra tartışılmaya başlanmıştır. Konjonktüre bağlı olarak gelişen bu kavramsallaştırma aslında yeni bir durumu ifade etmekten uzaktır. Modernleşmenin kavramsal arka planına baktığımızda 19. yüzyılın bilim anlayışına yaslandığını görürüz. Yani, "19. yüzyıl Batı düşüncesinde egemen olan evrimci, ilerlemeci toplumsal değişme anlayışı, 20. yüzyılda modernleşme kuramı ile yeniden canlılık kazanır. 19. yüzyılda ilkel toplumlardan uygar Batılı toplumlara doğru olan toplumsal değişimin yönü, modernleşme kuramında geleneksel toplumların modern Batılı toplumlara doğru evrilmeleri şekline dönüşür" (Coşkun, 1989, s. 296). Comte, Durkheim, Tönnies gibi düşünürler bu dönemde toplumların geleneksel yapıdan Batı gibi daha modern yapılara dönüşeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda modernlik, toplumları dikotomik yapılar çerçevesinde değerlendirmiştir. Geleneksel-modern, ileri-geri gibi sınıflandırmalar temeline dayanmıştır. Bu temellendirmenin kaynağı Comte, Tönnies, Durkheim, Simmel, Weber gibi sosyologların toplumları açıklamada kullandıkları dikotomileri esas almıştır (Kızılcılık, 2007, s. 177). Comte, toplumları 3 aşamalı olarak sınıflandırmıştır. Buna göre, tüm toplumlar dinin egemen olduğu teolojik aşamayı yaşar ve ardından metafizik aşamaya geçer. Comte'a göre, metafizik aşamada toplumdaki tüm olayların arkasında "tanrı fikri yerine niteliği belli olmayan ruh gibi varlıklar ön plana çıkar" (Kızılcılık, 1994, s. 116). Bu aşamayı bir geçiş aşaması olarak değerlendirmiştir. Son aşama olarak da pozitif aşama gelmektedir. Pozitif aşamada, bireyler toplumda meydana gelen olayları ruh ya da tanrı yerine daha somut nedenlere dayandırmıştır. Olaylar, bilimsel yöntemlerle ve akıl aracılığıyla anlaşılmaya çalışılmıştır. Comte'tan sonra Tönnies de ikili bir toplum ayrımına gitmiştir. Gemeinschaft-Gesellschaft temelinde kategorize ettiği toplum sınıflamasında, gelişmemiş toplumların ilerleyerek gelişmiş toplumlara ulaşacağı ifade edilmiştir. Gemeinschaft'ta toplumlar, geleneksel ilişki üzerine şekillenmiştir. Toplumsal farklılaşma yok denecek kadar önemsizdir. Samimi, içten bir iletişim hâkimdir. Sosyal kontrol mekanizması olarak daha çok din ve gelenekler ön plandadır (Kivisto, 2008, s. 125). Buna karşın Gesellschaft'ta ise, sosyal ilişkiler resmi, sosyal farklılaşma yüksek ve sosyal kontrol mekanizması olarak da kanunlar egemendir (Kivisto, 2008, s. 125). Mekanik dayanışma-organik

dayanışma ayrımı yapan Durkheim da diğer düşünürler gibi benzer belirlemelerde bulunmuştur. Onun da yapmaya çalıştığı toplumları dikotomik yapı içinde tanımlamaktır. Bu bağlamda, gelişmiş ve gelişmemiş ayrımına dayanan bir açıklama sistemi oluşturmuştur (bkz. Loo ve Reijen, 2003 s. 18; Bottomore ve Nisbet, 1997; Peker, 2005). Açıklamalarda dikkat çeken yan, geleneksel olarak nitelendirilen toplumların daha gelişmiş bir aşaması olan modern toplumlara dönüşeceği anlayışıdır. Yani evrimci, ilerlemeci bir anlayış geliştirmişlerdir. Ancak bu ilerlemeci anlayış bünyesinde bir zorunluluk barındırmıştır. Bütün toplumlar belli aşamalardan geçecektir (Özkiraz, 2006, s. 56).

Modernleşme anlayışı temelinde evrimci bakışı barındırır. Toplumların basitten karmaşığa, soyuttan somuta doğru ilerlediğini savunan evrimci anlayışla birlikte hep daha iyiye gitme görüşü hâkim olmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyılda sosyal bilimler literatürüne giren evrim anlayışı, bu dönemin ürünü olan modernleşme teorisini de etkilemiştir. “İlerleme fikri Batı dünyasının yenilik arayışıyla yakından ilişkili en büyük ve en etkili düşünüş tarzlarından birisidir. İlerleme görüşünün ilkelerine göre insanlık tarihi ne dairesel ne de geriye doğru bir çizgi izler daima ileriye ve daha iyi bir geleceğe doğru ilerler. Bu nedenledir ki; altın çağ geçmiş zamanlarda kaybedilmiş bir cennet değildir, aksine, gelecekte insanlığın ulaşacağı bir dönemdir” (Basalla, 2000, s. 179). Modernleşmenin hâkim anlayışı yarının dünden daha iyi olacağıdır. Bu anlayışa göre, geleneksel toplumdan modern topluma doğru bir evrimin olduğu, bunun engellenemeyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle de modern toplum geleneksel topluma göre ulaşılması gereken bir toplum modeli olmaktadır. Bu sınıflandırma, “yalnızca modern olmayan toplumlar arasındaki farklılıkların tipolojik bir yapı olarak geleneksel olana indirgenmeleri değil, ama aynı zamanda geleneksel olan modern olandan türetildiği ve onunla tanımlandığı için, öznel varoluş durumlarının da modern olana göre belirlenmesidir” (Keyman, 1997, s. 210). Batı’nın kendine bağlı olarak varlık atfettiği Batı-dışı toplumlar bu sayede bir varoluş düzeyine erişmiştir. Varlığını kanıtlamak için de Batı’nın ortaya koyduğu standartlara ulaşmak zorundadır. Modern olabilmek, Batılı kavramlar temelinde ve Batı’nın zorlamasıyla gerçekleşmektedir. Zira düşün adamlarının modernlik ve modernleşme kuramı hakkındaki görüşlerine baktığımızda tanımlama farklılığı olsa da hepsinin mutabık olduğu konunun değişim ve şartların daha iyiye gitmesinin yanında Batı’nın sahip olduğu özellikleri ifade ettiğini görürüz:

Everett Rogers'a göre modernleşmenin temel özellikleri şunlardır (Tezcan, 1995, s. 33):

Temel Özellikler :Okuma yazma, kitle iletişim araçlarının ortaya konması, kozmopolitlik(kent ortamı)

Ara Değişkenler :Empati(açık, esnek, değişmeye yatkın kişilik), başarı motivasyonu, kaderciliğin azlığı.

Temel Sonuçlar :Yenilik, siyasal bilgi, beklentiler (gelecek için)

Michael Robbins'e göre modern toplumun özellikleri aşağıdaki hususları içerir (Tezcan, 1995, s.52):

- *Kentte oturma ve çalışma
- *Örgün eğitim
- *Toprak, iş, mallar ve hizmetlerin ticarileşmesi
- *Geniş çapta toplumsal ve kültürel ilişkiler ve katılımlar
- *Kozmopolitlik
- *Kitle iletişim araçlarının varlığı ve etkinliği
- *Küçük ve geniş çapta teknolojik yenilikler

Yukarıda da gördüğümüz gibi Batılı düşün adamları yaptıkları modernlik tanımlarında Batı'yı referans almışlardır. Bu nedenle de "Batı merkezli, etnosantrik, ilerlemeci, evrimci ve Aydınlanmacı bir çerçeveden hareket" etmişlerdir (Altun, 2005, s. 156). 19. yüzyılda hâkim olan evrimci anlayış 2. Dünya Savaşıyla daha da ilerlemiştir. Modern Batı düşüncesinin temelini oluşturan ilerleme düşüncesi Batılı olmayan toplumların gelişme süreçlerine yön vermeyi amaçlamıştır. Buradaki amaç Batılı olmayan toplumların yani geleneksel toplumların ilerlemelerine/modern olmalarına 'yardımcı' olmaktır. Bu da ancak Batı'nın müdahalesiyle olacaktır. Etnosantrik bir bakış açısını yansıtan bu ilerlemeye yardımcı olma anlayışı ideolojik kaygılarla bilgi yardımıyla temellendirilmiştir. Dolayısıyla Batı kendi dışındaki toplumları geleneksel olarak niteleyerek bu toplumlara müdahaleyi meşru kılmıştır. Görülmektedir ki, "bu bilincin oluşmasında güçlü bir öteki imgesi yer alır"(Altun, 2005, s. 10-11). Ötekileştirilen toplumlar, gelenek bağlamında değerlendirildikleri için de modern olamamaktadır. Geleneği sürekli olarak dışlayan modernlik, tüm toplumların bu sürece dâhil olması gerektiğine inanmıştır.

Daha çok egemenlik kurma aracı olarak değerlendirilen bilginin (bkz. Foucault, 2003; Tuna, 1993) günümüz Batı toplumlarındaki işlevi aynen devam etmektedir. Toplumları modern-geleneksel olarak sınıflandırmak

toplumsal alandaki farklılık algısını yok saymaya neden olmuştur. Zira modern değerler içinde kabul edilmeyen geleneklerin aslında modern toplumlarda da önemli işlevleri olduğu birçok düşün adamı tarafından dile getirilmiştir. Sosyolojinin modern toplumların incelenmesi olduğunu ifade eden Giddens, modernlik ile geleneksellik arasında bir süreksizliğin olmadığını ifade etmektedir. Ona göre geleneksellik ve modernlik birbirinden tamamen ayrı iki olgu değildir (bkz. Kaya ve Tatar, 2008). Ancak aralarında, *değişim hızı, değişim alanı ve kurumsal yapı* bağlamında bazı farklılıklar vardır. Ayrıca ona göre modernlik Batıya özgü bir olgudur. Çünkü modernliği besleyen ulus-devlet ve kapitalizm Batı kaynaklı olgulardır (Giddens, 2004, s.175). Sözelimi, Mustafa Erkal' a göre; modern toplum geleneği dışlayarak pek bir ilerleme kaydetmemiştir. O bakımdan geleneksellik ve modernleşme birbiri ile çatışan birbirlerinin alternatifleri olan kavram ve süreçlerdir (1999, s. 51). Dolayısıyla kendini modern olarak nitelendiren bir toplumun kendisinden farklı sosyo-ekonomik ve kültürel bir yapıya sahip olan başka bir toplumu ötekileştirmesi bilimsel olarak izahtan yoksundur. Bu nedenle Batı'nın yaptığı modernlik tanımını diğer toplumlara aynen uygulamak yanlıştır. Çünkü "bir sosyal dünyanın açıklanması için üretilen kavram ve teorilerin başka bir sosyal dünyanın açıklanması için kullanılmasının ardında her iki sosyal dünyanın da özünde aynı olduğu sayılısı yatar" (Çelebi, 2004, s. 4). Oysa hemen hiçbir toplum yoktur ki birbirinden farklı özellikler taşımasın. Sözelimi, "Türk sosyal dünyası ile Batı sosyal dünyası aynı değildir. İnsanoğlunun dünyanın her yerinde aynı olması onun sosyalleşmiş formunun da her yerde aynı olduğu sonucunu doğurmamaktadır. ... Türkiye sosyal dünyası ile Batılı sosyal dünyanın ayrı olması, ne denli iyi tercüme edilirse edilsin, Batıda geliştirilmiş kavram ve teorilerin Türkiye sosyal dünyasını açıklamak için yeterli olmayacağı anlamına gelir" (Çelebi, 2004, s. 4).

Geleneğin reddedilişine eleştiri yönelten düşünürlerden biri, R. Bendix'tir. Bendix'in modernleşme analizinin, klasik modernleşme yaklaşımına sunduğu en temel itiraz, gelenek ve modernliği birbirine zıt şeyler olarak nitelemek suretiyle yaşanan sürecin basitleştirilmesidir (Bendix, akt. Altun, 2005, s. 122). Ona göre modernlik ve onun evrensellik iddiası, tümüyle geleneğin karşısında yer almamaktadır. Gelenek ve modernlik bütünüyle birbirini dışlamak zorunda da değildirler. Örneğin, modern toplumsal yapıtlar içerisinde de geleneksel unsurlar varlıklarını sürdürebilirler. Bendix'e göre, gelenek modernleşmeye kimi durumlarda katkı sunmaktadır. Nitekim Japon

modernleşmesinde samurayların önemli etkisi olduğu üzerinde durmuştur (Altun, 2005, s. 122).

Modernleşme kuramına eleştiri getiren düşünürlerden bir diğeri ise, Joseph R. Gusfield'tır. Gusfield, modern-geleneksel ilişki türlerinin karşılaşmasında toplumsal farkların önemine vurgu yapar (Tazegül, 2005, s. 34). Gusfield, özgül geleneklerin içeriğindeki çeşitliliğe dayanarak, modern biçimlerle aralarında 'kabul etme', 'yerine getirme', 'yadsıma' ve 'iç içe geçme' ilişkileri olabileceğini belirtir ve modern geleneksel toplum ayırımında saptadığı yanlışlara dikkat çeker. Bu bağlamda geleneksel toplumun sanıldığı gibi türdeş toplumsal bir yapıya sahip olmadığını iş bölümü, farklı gruplar ve farklı yaşam biçimleri de içerdiğini ifade etmektedir.

Gusfield'ın dikkat çektiği başka bir nokta da gelenek ve modern arasındaki ilişkidir. Ona göre, geleneksel ve modern biçimler daima çatışma içinde değillerdir. Özgül bir tarihsel ve kültürel durumdan ayrı olarak 'geleneksel toplum' soyutlaması, modernist biçimlerin kabulünü, yadsımasını ya da birleşmesini de barındırmaktadır (Gustfield, 2005). Geleneksellik ve modernlik birbirini karşılıklı olarak dışlayan sistemler değildir. Gelenek ve modernlik çatışma içinde olmaktan çok, çoğu kez birbirini güçlendiren, birbirlerinin varoluşuna önemli katkılar sunan yapılardır. Kısacası, geleneksel ve modern arasında, klasik modernleşme kuramının iddia ettiği gibi ikircikli bir yapı değil, birbirinin içine geçen ve birbirini destekleyen bir ilişki biçiminin varlığından söz edilebilir.

Ayrıca Gusfield, geleneksel- modern tezinde öne sürülen iddiaların birçoğunun doğruluk payı olmadığını ve bunların safсата olduğunu belirtir (Gustfield, 2005, s. 58-65):

1. Safсата: Gelişen toplumlar her zaman statik toplumlar olagelmişlerdir.
2. Safсата: Geleneksel kültür bir tekdüze normlar ve değerler manzumesidir.
3. Safсата: Geleneksel toplum homojen bir toplumsal yapıdır.
4. Safсата: "Yeni" eskinin yerine geçer.
5. Safсата: Geleneksel ve modern her zaman çatışma içindedir.
6. Safсата: Gelenek ve modernite karşılıklı olarak birbirini dışlar.
7. Safсата: Modernleşme geleneği zayıflatır.

Çalışmada, açıklamaya çalıştığımız konu, modern-geleneksel ayırımının dayandığı temellerin neler olduğu ve bilgi-iktidar ilişkisidir. Burada, modernliğin ve sonrasında kuram haline gelen modernleşmenin

ortaya çıkış koşulları önem kazanmaktadır. 2. Dünya Savaşı ertesinde özellikle dünya egemenlik ilişkilerinde meydana gelen değişme, ekonomik, teknolojik ve sosyal tüm alanları etkilemiştir. Doğal olarak bilimsel alan da bu etkilenmeden nasibini almıştır. Bilgini kullanım ve değerlendirim noktasında yeni bir yapılanma içerisine girmesi, belirtilen bilgi düzeninin etkide bulunduğu alanlarda da bir dönüşüme neden olmuştur. Dönüşümle beraber toplumsal haklılaştırım süreçleri de yeniden düzenlenmiştir (bkz. Atiker, 1998). Bilimsel gelişmenin temele alındığı modernlik ve arka planı olan Aydınlanmanın ilerlemecilik algısı, yeni dünya düzeninde önemli bir işleve sahip olmuştur. Toplumsal alanda meydana gelen değişimin ya da egemenlik ilişkisinin toplumsal süreç içerisinde sağlam temellere dayanması gereği bilimsel çabayla gerçekleştirilmiştir. Dünyada oluşan yeni düzene bağlı olarak egemen Batılı toplumlar, toplumsal meşruluğu ancak ve ancak bilgi aracılığıyla gerçekleştirebileceğinin ayırıcısına varmıştır. Bu nedenle, bilginin yeni dünya düzenine entegre edilmesi sorunu doğmuştur. Toplumsal farklılıklar ve bu farklılıkları ortadan kaldırma girişimi, yani insanlığı daha ileri, modern bir aşamaya götürme girişimi modernlik deneyimiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Modern paradigmayla hâkim kılınan, toplumların birbirinden farklı gelişme aşamalarında olduğu anlayışı, egemenlik ilişkisi bağlamında hâkim olan toplumların diğer toplumları ‘modernleştirme’ kaygısına sebep olmuştur. Modernleşmeden kasıt, aslında geleneksel olarak nitelendirilen toplumların yeni dünya düzeni içerisindeki pazar konumunu somutlaştırmaktır. Geri kalmış ya da geleneksel olarak nitelendirilen bu toplumlar, bir nevi sömürüye açık hale getirilmektedir. Çünkü sözü edilen toplumlar, ‘bizden değildir’ algısı yaratılarak sömürü düzeninin meşrulaştırılmasında kullanılmaktadırlar. Yaratılan öteki imgesi, diğer toplumların kültürel arka planını görmezden geldiği için, toplumsal süreçlerin de farklılığı gerçeğini gözardı etmektedir. Bilginin, modernleşme kavramsallaştırması bağlamında toplumlara müdahale etme aracı olarak görülmesi, bilgi süreçlerinin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır (Tuna, 1993).

Sonuç

Modernleşmede kabul edilen evrimci bakış açısına göre bütün toplumlar evrimsel olarak hep daha iyiye doğru ilerlerler. Ve bu ilerleme kendi içerisinde bir zorunluluk barındırır. Modernliğin bu zorunluluk algısı, daha önce de belirttiğimiz gibi, Batı’nın egemenlik ilişkileri bağlamında bilgiye yönelmesi nedeniyledir. Bilimsel alanda yaratılan dikotomiler, toplumların adeta üstün ırk-aşağı ırk gibi bir algılamaya

sahne olmasına neden olmuştur. Modern toplumlar, her türlü gelişmenin kaynağı olarak görülmüş ve bu toplumlar dışındaki, yani Batı toplumları dışındaki toplumlarsa, gelişmemiş, ilkel veya geleneksel olarak sınıflandırılmıştır. Bu tür bir sınıflandırmada, gerekli görülen yerlerde alan araştırmaları bile yapılmıştır. Sözgelimi, B. Malinowski'nin Trobriand Adaları'nda yaptığı araştırmalar buna örnektir (bkz Malinowski, 1992). Ancak her ne kadar modernlik, böyle bir evrimci bakış açısından hareket etse de bütün toplumların böyle bir evrimsel çizgiyi takip etmediği bilinmektedir. Her toplum farklı kültürel süreçler sonucunda varlık kazanmıştır. Toplumlar arasındaki bu farklılık, doğal olarak bu toplumların gelişme süreçlerinin de birbirinden farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Burjuvazinin ideolojisi olarak görebileceğimiz modernlik ve bunun sonucu olan modern-geleneksel ayrımı, Batılı kapitalist toplumların ihtiyaç duyduğu sömürünün bilimsel temellerini oluşturma kaygısıyla elinden geleni yapmıştır. Bunu başarmak için de bilginin egemenlik aracı olarak kullanılmasına izin vermiş, bilginin iktidarların emrine girmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda değerlendirilmesi gereken modernlik, temelde gelişmiş gelişmemiş ayrımına dayanmıştır. Batı'nın yapmaya çalıştığı bilgiyi yayılma ve emperyalist faaliyetleri için kullanmaktır. “Bugün Batının egemenliği ile perçinlenen bir bilgi-düşünme-değerlendirme tarzının geçmişi bu güne, kendisini bu noktaya vardırarak bir şekilde değerlendirmesi söz konusudur” (Tuna, 1993, s. 35).

Batı'nın bilimsel bilgiyi bu şekilde kullanması, Batı-dışı toplumların bu soruna çözüm bulma girişimlerine yol açmalıdır. Batı-dışı toplumların, bilgi sürecindeki bu ideolojik tavrı kırmasının yolu, kendi kültürel birikiminden hareketle yeni kavramsal ve teorik alt yapının oluşturulmasıdır. Bu süreçte özellikle Batılı kavram ve değerlendirmeler, yeniden gözden geçirilmeli, kavramların içinde bulunulan toplumsal yapı ile olan uyumuna dikkat edilmelidir. “Bu değerlendirme ve yorum tarzında dikkat çeken yan, toplumsal başarıların nedeni olarak belirli bilgi ve düşünce tarzının geçerli kabul edilmesi ve diğer türlerin ya da başka toplumlara ait olanların devre dışı bırakılmasıdır” (Tuna, 1993, s. 35). Özellikle bilimsel yöntemlerle sınırlanmayan bilgi biçimlerinin bilimsel bilgi olarak kabul edilmemesi bu nedenledir. Zira modern bilimin bu anlayışına birçok düşün adamı tarafından eleştiri getirilmiştir (bkz. Feyerabend, 1999). Kısaca belirtirsek bilgi, Batı'nın dünya egemenliğine önemli ölçüde hizmet etmiştir. Burada bilginin Batı'nın dünya egemenliğini temellendirmek için kullanıldığı görülmüştür.

Kaynakça

- Altun, F. (2005). *Modernleşme kuramı: eleştirel bir giriş*, İstanbul: Küre.
- Basalla, G. (2000). *Teknolojinin evrimi* (C. Soydemir, Çev.). Ankara: TÜBİTAK.
- Berman, M. (2009). *Katı olan her şey buharlaşıyor* (Ü. Altuğ ve B. Peker, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Bottomore, T. ve Nisbet, R. (1997). *Sosyolojik çözümlemenin tarihi* (M. Tunçay ve A. Uğur, Haz.). Ankara: Ayraç.
- Coşkun, İ. (1989), Modernleşme kuramı üzerine, *İ. Ü. Sosyoloji Dergisi* (iç.), Dizi: 3, 1, 289-304.
- Çelebi, N. (2004). *Sosyoloji ve metodoloji yazıları*, Ankara: Anı.
- Demirhan, A. (2004). *Modernlik*, İstanbul: İnsan.
- Eisenstadt, S. N. (2007). *Modernleşme: başkaldırı ve değişim* (U. Coşkun, Çev.). Ankara: Doğu Batı.
- Erkal, M. (1999). *Sosyoloji*, İstanbul: Der.
- Feyerabend, P. (1999). *Yönteme karşı* (E. Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü* (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Gusfield J. R. (2005), Toplumsal değişim araştırmalarında yersiz kutuplaşma (B. Canatan, Çev.). *Muhafazakâr düşünce*, 3, 58-65
- Kaya, Y. ve Tatar, T. (2008). *Gelenekten modernliğe kalıplaşan yenilik*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Keyman, E. F. (1997). *Globalleşme ve öteki sorunu: postmodernizm, feminizm, oryantalizm, küreselleşme, sivil toplum ve İslam: Türkiye üzerine yansımalar* (iç.) (E. F. Keyman ve A. Y. Sarıbay, Der.). Ankara: Vadi.
- Kıvısto, P. (2008). *Sosyolojinin temel kavramları* (İ. Çapcıoğlu ve S. Yavuz, Çev.). Ankara: Birleşik.
- Kızılçelik, S. (2007). *Batı sosyolojisini yeniden düşünmek*. (Cilt 2, Burjuva Sosyolojisi) Ankara: Anı.
- Kızılçelik, S. (2000). *Frankfurt okulu*, Ankara: Anı.
- Kızılçelik, S. (2003). *Küreselleşme ve sosyal bilimler*, Ankara: Anı.
- Kızılçelik, S. (1996). *Postmodernizm dedikleri*, İzmir: Saray.
- Kumar, K. (2004). *Sanayi sonrası toplumdaki postmodern topluma* (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost.
- Loo, H. V. D ve Reijen, N, W. V. (2003). *Modernleşmenin paradoksları* (K. Canatan, Çev.) İstanbul: İnsan.
- Özkerem, A. (2005). *Modernleşme teorileri ve postmodern durum*, Konya: Çizgi.
- Peker, K. O. (2005). *Günlük düşüncede modernlik, din ve laiklik*, Ankara: Vadi.
- Sezer, B. (2006), *Sosyolojinin ana başlıkları*, İstanbul: Kızılelma.
- Tazegül, M. (2005). *Modernleşme sürecinde Türkiye*, İstanbul: Babil.
- Tezcan, M. (1995). *Toplumsal değişim*, Ankara: Bilim.
- Toulmin, S. (2002). *Kozmopolis: modernite'nin gizli gündemi*, (H. Arslan, Çev.). İstanbul: Paradigma.
- Tuna, K. (1993). *Batılı bilginin eleştirisi üzerine*, İstanbul: İ.Ü Edebiyat Fakültesi.

Wallerstein, I. (2003), *Yeni bir sosyal bilim için* (E. Abadođlu, Çev.).İstanbul: Aram.

